

KATONA JUDIT

Temetőkertben

Hány éve már! Fejem lehajtva várok,
talán mögém lépsz anyám, nesztelen.
Mi fönn már fázunk. Mi véd ott lent? Virágod
s vállkendődöt a lábához teszem.

Gyertyáink égnek. Mélyebb az éjék árka,
a csigák útja hosszú, színezüst.
Szétronsolt agyú bíbor dáiákra
dörgöröngy hullik s hamuszín esők.

Szegedi őskertek

Az őskert Juhász Gyula szava. Költői nyelvének szótára szerint verseiben tizenötször használja; prózai írásai-ban legalább még annyszor.

*Alsóváros őskertje mellett
Az árok partja rejt talán,
Ottan pihen véres fejed,
Szörnyű halálra égetett
Dózsa György, dicső ősapám*

— írta többek között *Torozás* című versében. 1928/29-ben *Szegedi őskert* címmel cikksorozatot írt a helyi irodalom, művészet, história jeleiről. „Nagyon szeretem a holtak városát, örömmel szoktam bolyongani az őskertben, ahogy egy réges-régen elporladt magyar poéta a temetőt elnevezte” — kezdte *Ádám kertjében* című tárcáját. Arany Jánosra utalt, aki a *Toldi estéje* 6. énekében arról írt, hogy az öreg Toldi a sírját saját kertjében ásta meg. Arany versében az őskert még nem jelent temetőt, csupán elvadult, gyommal, burjánnal fölvért kertet:

*Harmadnap olyankor, egy fölleges estén,
Domb emelkedett már Toldi Miklós testén,
Amelyet az őskert, bánatja jelével,
Behinte lehulló, sárga falevéll.*

Ebből az értelmezésből Juhász Gyula alkotta meg a szó „temető” jelentését, és használta immár így életművében.

PALÁNK

A szegedi temetők történetének megismeréséhez ma is a derék várostörténet-írónak, Reizner Jánosnak monográfiájára szorulunk. De azt általánosságban tudjuk, hogy az egész középkoron át mindenütt a templom körül temetkeztek, a nevesebb, gazdagabb elhunytakat pedig a templomban, kriptában helyezték öröknek szánt nyugalomra. Reizner írta: „A szent Demeter templom hajójának keleti oldalánál levő 3 kriptá telve van csontvázakkal. Itt van eltemetve a többi között báró Bajalich Ádám atyja, anyja és nagyatyja.” A Dömötör-torony falában — most a szabadtéri játékok világosító építményétől el-takarva — latin nyelvű emléktábla van, amely eredetileg, 1783-tól a Dömötör-templomon volt. Ez mondja el, hogy a templomban volt a török elleni küzdelmek neves szegedi tábornokának, a bunyevác Bajalich Ádámnak (1734—1830) a családi kriptája. Ő maga azonban Károlyvárosban (Karlovac, Jugoszlávia) halt meg, s nyilván ott van eltemetve.

A Dömötör-templom körüli temetkezések a török kikutarodása után, a templom újjáépítésével egy időben, 1725 táján szűntek meg. Ekkor új palánki temetőt jelöltek ki a mai Moszkvai és Londoni körút meg a Tolbuhin sugárút kereszteződése táján. Az új palánki temető kiterjedt a mai Jósika, Zoltán és Ságvári Endre utcáig. Az északi oldalán volt a várbeli katonák és a palánki szerbek, délen a katolikus magyarok és bunyevácok temetkezési helye. 1785-ben engedték meg a zsidók letelepedését Szegeden; ekkor számukra temetőül a mai kenderfonógyár és a volt 46. gyalogezred laktanyájának a helyét jelölték ki.

Mária Terézia 1769-ben a temetkezést a korszerű közegészségügy végett szabályozta. Elrendelte, hogy a halottat mélyebbre temessék; a temetőket a legelő marhák ellen kerítéssel védjék; a holttest két napnál tovább ne maradjon otthon; a holtat ne vigyék a templomba, hanem egyenesen a temetőbe; utóbb a halotti tort is eltöltött. Tilalmazta a kriptákat is, de a szokást, akár a torét, nem tudta megtörni. Érvényre jutott azonban az a rendelkezés, hogy a temetőket a templomok körül megszüntesse, és a településeken kívül nyitassza meg.

Ez sem ment ellenállás nélkül. A palánki plébános 1776. november 29-én például felszólította az alsóvárosi barátokat, hogy többé ne temessenek a templomuk körül; ok azonban arra hivatkozva, hogy az új temető helye még nincs kijelölve, és a palánki plébános is használja még a városban levő temetőt(!), ragaszkodtak addigi gyakorlatukhoz. Erre a piarista plébános kénytelen volt visszavonni tilalmát.

Az új palánki temető az 1831. évi kolerajárvány idejére már betelt, s közben körülötte új városrész keletkezett: Móraváros. „A koleravész okából — írta Reizner — az új temetőket ennél fogva a nyomásszélre helyezték. De a második temető is 1868-ban már annyira betelt, hogy e mellett ismét egy újabb területet kelle kijelölni.” Ez az „újabb” a mai Belvárosi temető. A régi temetőkből egyedül a zsidók hordatták át az újba a hamvakat, a többi helyeken ott maradtak a halottak. A mai szegediek őseik porai fölött lépkednek.

A szerb templom körül 1841-ig (!) temetkeztek!

ALSÓVÁROS

„Alsóváros őskertje”, amint Juhász Gyulát idéztem, a barátok temploma körül terült el, tehát a mai Mátyás téren.

*Dózsa fejét itt adták átt a földnek,
Mikor megjárta már a zord bitót.
De hallgat róla most a csöndes őskert.
Magyar titok. De még beszélni fog!*

— írta *Az alsóvárosi temetőben* című négy soros remekében 1925-ben. A templom kriptájába temetkeztek a várparancsnokok, a vár magas rangú tisztjei. Többek közt itt nyugszik Lotharingiai József herceg

(1759—1812), a várnak 1801-től a parancsnoka, akit a szegediek hatalmas termete, kövérsége miatt *szuszogó princnek* neveztek. Állítólag várbeli kertjében ő honosította meg a tájnak ma legjellegzetesebb gyümölcsét, az őszibarackot.

A templomgondnokokat még 1863-ig a kriptába temették. Pedig 1776 körül mégiscsak megnyílt az új temető, amely bővülve, egyre kijebb tolódva a város szélén, mai helyére került.

FÖLSÓVÁROS

1754-ben három temetőjük is volt az itt lakóknak: a *deszkás*, a *tabáni* meg a *gyevi*. Mára csak az első maradt meg. Nevét hajdani deszkakerítéséről kapta. Tóth Mihály tanácsnok indítványára 1913-ban a benne nyugvó legnagyobb halotról, Dugonics Andrásról nevezték el. Emlékoszpót 1847-ben emelték. Tisztelői bizonyára Csokonainak *A Dugonics oszlopánál* (1795) című verse ihlette. 1925-ben Juhász Gyula is verset írt a síremlékről (*Dugonics oszlopánál*).

A régi Szent György templom a mai Dózsa iskola helyén állott. Ide is temetkeztek. Többek közt Dugonics András apja, id. Dugonics András is itt nyugszik.

A gyevi temető nevét attól kapta, hogy az Algyőre vezető, régi tőhangzováltozással *algyevi*, röviden csak *gyevi* út mellett terül el. 1972 óta már ide sem temetkeznek; 1996 végéig még főntartják, utána park lesz a helyén.

RÓKUS

1789-ig Szegeden csak egy plébánia volt, a palánki. Ettől kezdve kapott plébániai jogokat, és kezdte vezetni keresztes, esketési, halálzási anyakönyveit az alsóvárosi és a felsővárosi plébánia. A 18. század folyamán keletkezett új városrész 1805-ben kapott önálló plébániát. Dugonics Ádám polgármester és Vedres István földmérő még abban az évben *Franciaországban* (kb. a mostani Új-Rókus van rajta) jelölt ki temetőt. Ez azonban mély, vízenyős volt, ezért fölhagytak vele, és ismét a palánki temetőbe vitték halottaikat. Az 1831. évi kolera miatt a mai kemping táján ideiglenes temetőt nyitottak, de ez már 1836-ra megtelt. Bár ekkor kibővítették, mivel azonban a kórház halottait is ide temették, a negyvenes évekre ismét betelt. 1842-ben a hívek adakozásából gyűlt pénz vettek új helyet a temetőnek. A Víz után, 1881-ben kibővítették. Ez a mai rókusai temető. 1973 óta már nem temetkeznek bele: ugyanúgy *kegyeleti park* lesz, mint a gyevi temető.

A régebbi, ún. külső temető is sokáig használatos volt. 1869 és 1871 közt itt földelték el a Ráday Gedeon kezében, a Várban elhalt betyárokat és gyanúba fogott *nehéz életűeket*. 1885-től a Csillagbörtön, 1889-től a katonaság halottait is oda vitték. E régi *rabtemető* az első világháború után épült be: eleinte Vasutas telepek, a harmincas évektől Glatfelder Gyula megyés püspökről Gyula püspök telepek neveztek. Ez a név az ötvenes évek közepén enyészett el.

ÚJSZEGED

Hajdan Újszeged Torontál vármegyéhez tartozott, de hívei a palánki templomba jártak át, és a palánki temetőbe temetkeztek. Az árvízkor a szegedi temetők víz alá kerültek, így 1879. március 15-én a *kamratöltés mellett* jelölték ki a Víz áldozatai számára temetkezési helyet. Emléküket ma is őrzi az oszlop:

*Vészben haltatok el. Szeged él!
Emléketek őrzi,
Istent áldásért hamvaitokra
könyörgi.*

Sok halottat temettek el akkor a szőregi temetőben is, amely 1836 óta van mai helyén. Egyébként a kamratöltés tájékán nyugszanak az 1849. augusztus 5-i szőregi csata magyar, lengyel, olasz hősi halottai is.

HALOTTAK NAPJÁN

Még a felszabadulás utáni években is élő, szép szegedi szokás volt, hogy a város hatóságai és a társadalmi szervezetek képviselői megkoszorúzták halottak napján a szegedi temetők országosan vagy helyben érdemeiket szerző, jeles elhunytainak sírját. A Belvárosi temetőben Klauzál Gábor, Vedres István, Reizner János, Tömörkény István, Dankó Pista, Juhász Gyula, Móra Ferenc síremlékein kívül neves egyetemi tanárok, munkásmozgalmi harcosok sírhelyei találhatók. A Dugonics temetőben nyugszik Kálmány Lajos, az alsóvárosiban Cserzy Mihály, Bálint Sándor. Gyárak, intézmények, szakszervezetek, iskolák küldöttségei ezen a napon fölkereshetnek néhány szál virággal elődeik, névadóik sírját.

Sok bölcs mondás szól az ősök, a múlt tiszteletéről. „Aki nem szereti őseit, nem szereti utódait sem” — tanít az angol Edmund Burke. „A múlt nem halott. Bennünk és velünk él” — int az olasz Giuseppe Pitre. *A Dunánál* verszakaiban József Attila mondja ki, hogy bennünk sokasodik minden ősrünk: „A világ vagyok — minden ami volt, van: (a sok nemzedék, mely egymásra tör.” Azok, akik a szegedi őskertekben nyugszanak, verejtékkükkel, sőt vérükkel a márt és a holnapot készítették elő. A ma élő, dolgozó, küszködő erőit merít abból, ha látja: az *utókor nem feledkezik meg róluk*; nevüket, példájukat időről időre fölmutatja. Mi az előző nemzedékek küzdelmeinek eredményeit, gyümölcseit élvezzük, utódaink a mienkét is. Az *utókor majd úgy becsül meg minket, ahogy tőlünk látja elődeink tiszteletének példáját*.

PÉTER LÁSZLÓ

Lábasház Fehér-tón

A szatymazi villák tájékán új ház rántja magához a pesti úton járók tekintetét. Olyan fehér a fala, hogy szikrát hány a napsütésben. Végre, megint van fehér falú tanyánk! Ahogy egy kicsit is engedte a családi buksza, azonnal tettek egy kis sárgát is a mészbe szerte a határban, erre jön az új divat, és visszahozza a hőfehéret. Habfehér a három kéménye is, csak a tetője sötét. Gusztus dolgában nem a szomszédba ment, aki ezt ide tette. Szeged felé néző oldala lábakon áll. Természetvédelmi terület épült akaratlanul is medítálni kezd az ember, mennyire illik bele a környezetébe. Azt ugyan tudta eddig is, hogy minden építészeti irány igyekszik rajta hagyni keze nyomát a belvárosban, azért jöhetett be a panel is, de arra nem gondolt, hogy ugyanez a törekvés hajthatja a tanyán építőt is.

Zöld autó áll a kapu előtt, gyereink beljebb, és kérdezősködünk. Amire kiderül, hogy nem a tulajdonos, hanem egyik mester van csak itt, kollégáim már messzire járnak. Barátságos ember szereli a csapokat, engedi, hogy nézelődjek, sőt felelget is. Apróra megfigyelek mindent, kétszer-háromszor is megkerülöm a házat, szélét-hosszát le is lépek föltűnés nélkül, megállapítom, hogy a lehető legjobb itt a föld, aztán összekomázom a kutyával, hogy ne váljunk el akkora haraggal, amekkorával fogadtok, és elköszönök a mestertől. Majd megkeresem a tulajdonost, ha több időm lesz.

Dorozsma legnagyobb utcájában lakik *Németh Nándor*, övé az új tanyá. Föl is világosít nyomban, hogy nem új, hanem fölújított. A régi tanyák újjászülésének talán minden fíkját ismerem már, nem is akarok rákérdezni, de belebonyolódunk ebbe is. Az elmondás szerint tönkrement tanyá volt itt, megvették százötvenezerért, utána csak az anyagköltséget fizették, mert kőművestől kezdve minden adódik a családból. A fölújítás tehát úgy történt, hogy megmaradtak a régi falak, a ház se nőtt az előírt huszonöt négyzetméternél nagyobbra, a terveket centire betartották. Sem okom, se jogom nincsen nem elhinni.

— *Akinek ilyen szép háza van bent a faluban, minek akar kiköltözni?*

— Azért, mert az a jövő útja. Lát-hatja, én gépkocsik, motorok fékpofáinak javításával foglalkozom, a szomszéd mindig följelentéssel fenyeget, mert állítólag zajos ez a szakma, és talán szaga is van, bár állítom, nem megy el tőlünk nagyobb füst, mint akármelyik házból fűtés idején, gondoltam, ott nem zavarok senkit, és engem se zavarnak.

Akkora kicsike szobában beszélgetünk, egy nagyobb pofájú fék már be se férne mellettünk. Ez az átvevő és a kiadó.

Különálló épületben lesz a műhely, az első gépeket már ki is vittük. Régi törvény az is, hogy az autóból élők közelebb akarnak költözni kenyéradó útjaikhoz, ebben se találok tehát kivételt. Meglehet, megérjük még, hogy egyetlen utca lesz Szegedtől Pestig.

— Ott csak az irigyek tudnak beléni kötni.

— *Vannak?*

— Kinek nincsen?

— *Sokan panzióknak gondolják.*

— Tudom, nekem is mondják.

Van nekem tisztességes szakmám, nem akarok átnyergelni a panzióra. Akik nagyon a pénzre hajtanak, azok könnyen lépnek, én megmaradok a magam mesterségénél. Ambár

menjen el Spanyolországba, és nézze meg, mennyi ott a panzió. Hadd döntse el a vendég, melyikbe akar beköltözni! Nekem azt mondogatják, közel a Postakocsi is, meg a Halászcseré is, nem élnek meg. Mi még itt tartunk az egész idegenforgalommal. Fölkínálunk nekik egyet vagy kettőt, és ne kényeskedjen, menjen be abba. És ha nem akar? Mégse lesznek panziós. Olyan az, mintha magának azt mondaná valaki, legyen inkább autószerelő. De ha egyszer kiköltözik oda az ember, legyen olyan, ahol élni is lehet.

— *Ízléssel berendezett három szobát láttam. Az egyikben még búbos kemence is van. Nostalgia talán?*

— A régi tanyából maradt az is. Ha bele is nézett volna, láthatta volna, hogy kiállnak belül a téglái. Be kell majd tapasztanunk, hogy jó legyen.

— *A konyha viszont olyan kicsike, ha nagyobb krumplit visz be a háziasszony, már nehezen fér be.*

— Ekkora volt a régi is.

— *Nem hiszem.*

— *Miért hazudnék? És nézze meg a tarjáni házakat! Azokban mekkora a konyha?*

— *Szidják is érte az építőipart. Már tudják, amit korábban csak sejtettek: semmiféle házi munkára nem lehet rákapatni a gyereket, mert egyszerre ketten nem férnek el benne. És ahol két gyerek is van? Netán három?*

— Most jól belémlyőt, mert erre nem gondoltam. Ott van a beugró másik felén az étkező, legföljebb azt használjuk majd konyhának.

— *Régóta nézegetem, milyen erőben van. Látom, fiatal még.*

— *Mi köze ennek a tanyához?*

— *Beteges öregnek képzeltem, akinek nincsen ereje már belépni a normális kádba, kénytelen volt felét földbe sülyeszteni.*

— *Azt látom, hogy engem méreget, én viszont magat. Mit össze kell kutagolnia egy újságírónak, hogy a kenyerét megkeresse. Öszintén megmondom, nem vettem eddig észre, hogy sülyesztenie lenne. De kárát se látom.*

— *Egy kádat csutakolni is kell. Képzeld csak el, ha a lába alatt kell dörszólni. Letérel? Hasra fekszik? Nem sérteni akarom, de ha ez is divat, akkor elég bolond divat.*

— Meglehet, igaza van.

— *Más hibát viszont nem találtam. Amikor mi a panelbe beköltöztünk, legalább kétfalpos volt a hiba-jegyzékünk.*

— Tudja, mit kérdezgetnek az emberek, akik arra járnak? Azt, hogy ki az az örült, aki ilyen házat ide épít. Lehet, hogy örült vagyok, de ha én elkezdék dolgozni, ne zavarjon senki. És ha én nem zavarom a szomszédot, csak akkor várhatom el a nyugalmat. Anniszor hallottam a szomszédok pörölését, velem ne legyen gondja senkinek. Minden építkezés egy csomó tapasztalattal jár, amiket megemlített, ebbe belesorolhatók. Akármennyire hivatkozónak is tűnik, az a család nézete, hogy a lakás minket szolgáljon, és ne mi azt.

— *Villának mondják.*

— Három szoba van benne, miért lenne villa? Maga csak összehátréplve tudja elképzelni az emberiséget?

Rázós dolog egyetérteni vele. Tudván tudjuk, hogy a városi lakások iszonyatosan kicsik, mégis szívesen belekötünk abba, akinek többre is futja. Ha fiam lenne, fékpofargasztásra bíztatnám.

HORVÁTH DEZSŐ

